

ONARICI ADALET'E GENEL BİR BAKIŞ

Araş. Gör. Abdullah Batuhan Baytaş*

Genel Olarak

Özellikle çağımızda toplumların gelişmesi, bireylerin birbirlerinden uzaklaşmasına, anlayışsızlığın ortaya çıkmasına neden olmuş ve farklı olana karşı düşmanca bir yaklaşım belirlemiştir. Bireylerin bu hale gelmeleri, suç ve suçluluğun da doğru orantılı olarak artmasına sebebiyet vermiştir¹.

Adalet sistemi, her geçen gün artış gösteren suçluluk karşısında bir takım problemlerle karşılaşmaktadır. Kişiler gerçekleştirdikleri fiil nedeniyle cezaevine gönderilmekte ve toplumdan daha fazla uzaklaştırılması ve farklılaştırılması söz konusu olmaktadır. Bu durum, ceza hukuku bakımından geleceğe ilişkin bir takım soru işaretlerinin ortaya çıkmasına neden olmakta ve farklı arayışlara yöneltmektedir. Mevcut duruma alternatif olarak ileri sürülen düşünce ise, Onarıcı Adalet düşüncesidir².

Onarıcı Adalet düşüncesi, son 30 yılda ortaya çıkmış, özellikle 90'lı yılların başından itibaren ceza sistemlerine ilişkin tartışmaların odak noktası haline gelmiştir. Günümüzde ise, birçok ülkenin ceza sisteminde kendisine yer bulan Onarıcı Adalet anlayışı, her geçen gün daha popüler bir hal almaktadır³. Sürekli gelişmekte olan onarıcı adalet düşüncesi, aşağı yukarı 100 ayrı ülkede kendisine uygulama alanı bulmaktadır⁴. Onarıcı adalet, ilk olarak suç işleyen çocukların ceza yargılamasından doğan negatif etkilerden korunmak için benimsenmiş olsa da ilerleyen zamanlarda sadece çocuklar için değil, yetişkinler için de kullanılan bir sistem halini almıştır.

Temelinde eski bir fikrin olduğu yeni bir anlayış olarak kabul edilen Onarıcı Adalet'in hareket noktası, mağdurun zararının giderilmesidir⁵. Merkezine mağduru yerleştiren Onarıcı Adalet düşüncesinde, ilk olarak akla gelen sorular, mağdurun kim olduğu, neye ihtiyacının olduğu, bu duruma kimin

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Anabilim Dalı

¹ **Gerry Johnstone**, Restorative Justice Ideas, Values, Debates, Birinci Bası, 2002, s. 10

² **Johnstone**, Restorative Justice Ideas, Values, Debates, s.11

³ **Gerry Johnstone / Daniel W. Van Ness** Handbook of Restorative Justice, Birinci Bası, 2007, s. xi

⁴ **Daniel W. Van Ness**, An overview of Restorative Justice Around the World, s. xi

⁵ **Mary Ellen Reimund**, Criminal Justice System Reform Symposium: ARTICLE: The Law And Restorative Justice: Friend or Foe? A Systemic Look at the Legal Issues in Restorative Justice, Drake University Law Review, 2005. **Nancy Rodriquez**, Committees And Delinquency: Whom Do We Reintegrate? Volume 4, No:1, 2005, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1745-9133.2005.00010.x/pdf>, 27.02.2012 **White Rob**, Community Corrections and Restorative Justice, Volume16 No:1

http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/cicj16&div=7&g_sent=1&collection=journals, 27.02.2012, **W. Reed Leverton**, The Case for Best Practice Standards in Restorative Justice Processes, Am. J. Trial Advoc. (2007-2008), http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/amjtrad31&div=32&g_sent=1&collection=journals

sebebiyet verdiği ve çözümün sağlanabilmesi için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğidir⁶.

Onarıcı adalet düşüncesinin merkezinde mağdurun olduğunu belirtmiştik. Ancak ifade etmek gerekir ki, mağdurun korunmasının yanında, failin tekrar topluma kazandırılması da onarıcı adalet anlayışı açısından son derece önemlidir⁷. Onarıcı adalette, fail gerçekleştirdiği fiilden ötürü mağdur olan kişinin durumunu görmesi, meydana getirdiği fiil sonucu karşısındaki insana nasıl zarar verdiğinin farkına varması, bundan dolayı pişman olması ve bir daha o fiili işlememesinin sağlanması amaçlanmıştır⁸. Başka bir deyişle, onarıcı adaletin amacı, mağdurun ve toplumun suç nedeniyle uğradığı haksızlığın ve zararın giderilmesi ve bunun yanında failin hayatının sonraki döneminde hukuka uygun bir biçimde yaşayabilmesi için onarılması olarak ifade edilebilmektedir⁹.

Onarıcı Adalet Kavramı

Temeli Anglosakson hukukuna dayanan onarıcı adalet, başta Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya, İngiltere ve Amerika olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde kullanılmaktadır. Onarıcı adalet kavramı, yaygın olarak kabul görse ve bu şekilde kullanılsa da “toplumsal adalet”, iyileştirmeler yapma”, “pozitif adalet”, “ilişkisel adalet”, “düzeltici adalet”, “toplum temelli adalet” şeklinde ifade de edilebilmektedir¹⁰.

Onarıcı adalet kavramının, başlarda basit bir durum olduğu ve kolayca tanımlanabileceği ifade edilirken, son zamanlarda kazanılan tecrübeler göstermiştir ki, onarıcı adaletin tarifi sanıldığı kadar kolay değildir¹¹. Esasen onarıcı adalet, sürekli gelişim gösteren ve bu gösterdiği gelişim ile anlamının da değiştiği bir kavramdır¹².

Onarıcı adalet, gerçekleşen ihlalden dolayı esas zarar görenin devlet olmadığını, burada fiile maruz kalan kişinin birinci derecede zarar gördüğünü, düzeltilmesi gereken hususun mağdurun zararı olduğunu ortaya koymaya çalış-

⁶ **Mark S. Umbreit, Betty Vos, Robert B. Coates, Elizabeth Lightfoot**, Note and Comment: From Retribution to Repair: Juvenile Justice and the History of Restorative Justice Marquette RJ 21st Century Social Movement Full of Pitfalls and Opportunities, 89 Marq. L. Rev. 251. s. 251-304

http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/marqlr89&div=24&g_sent=1&collection=journals, 27.02.2012

Cezalandırıcı adalet, onarıcı adaletin tersine, ilk sorduğu sorular; Hangi kanun ihlal edildi, bu ihlali kim gerçekleştirdi ve bu kişi ihlale neden olması karşısında neyi hak ediyor şeklindedir. Marquette RJ 21st Century Social Movement Full of Pitfalls and Opportunities

⁷ **Susan M. Olson and Albert W. Dzur**, Revisiting Informal Justice: Restorative Justice and Democratic Professionalism, University of Massachusetts, Law and Society Review, March, 2004, http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lwsocrw38&div=10&g_sent=1&collection=journals, 27.02.2012

⁸ **Andrew Woolford & R.S. Ratner**, Restorative Justice In The Informal-Formal Justice Complex, Informal Reckonings Conflict Resolution in Mediation, Restorative Justice and Reparations, 2008 New York, s. 65

⁹ **Ekrem Çetintürk**, Onarıcı Adalet, Ceza Sistemindeki Uzlaştırma Kurumunun Temelini Teşkil Eden Adalet Anlayışı, Ankara, 2008, s.15

¹⁰ **Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi**, Onarıcı Adalet Programları El Kitabı, Ceza Adaleti El Kitapları Dizisi, Birleşmiş Milletler Yayını, New York, 2006, s.6

¹¹ **Eric Gilman**, What is Restorative Justice? <http://www.sfu.ca/crj/fulltext/gilman.pdf>, 27.02.2012

¹² **Daniel W. Van Ness, Karen Heetderks Strong**, Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice, 4. bs., s. 41

şan bir kavramdır.¹³ Her ne kadar burada onarıcı adaletin tanımı yapılmaya çalışılsa da, belirtmek gerekir ki, onarıcı adaletin herkes tarafından kabul gören bir tanımı söz konusu değildir. Birçok kişi, onarıcı adaleti farklı tanımlayabilmektedir¹⁴.

Günümüzde birçok ceza hukuku sistemindeki önemli husus, fiil ile ihlal edilen hukuki düzenlemedir. Burada gerçekleştirilen fiiller devlete karşı gerçekleştirildiği kabul edilmektedir. Fail, ilgili hukuki düzenlemeyi ihlal ettiği için bir takım yaptırımlarla karşılaşmaktadır. Bu ihlalin karşılığında uygulanacak yaptırımın ne olduğuna da karar verecek olan devlet, tekil pozisyonundadır. Tüm bu sistemde, fiile maruz kalan kişi, sürecin dışında, hiçbir yasal dayanağı olmadan pasif bir süje olarak bulunmaktadır¹⁵.

Bu sistemde mağdur, suç işlenen kişiden ziyade kral ya da devlettir. Bu nedenle, fail ile devlet uyumsuzluğun esas tarafları olurken, suça maruz kalan kişi (esas mağdur), ikincil bir role sahiptir. Dolayısıyla sistem, mağdurun zararının giderilmesine çalışmak yerine, suçu işleyen kişiye verilen eziyet verici ceza ile hem faili hem de halkı korkutmak, kanunlara uymalarını sağlamak, yani devletin suç ve suçlu üzerindeki otoritesini sağlamaya yönelmiştir¹⁶.

Onarıcı adalette suç, kişiler arasında ortaya çıkan bir uyumsuzluk olarak görülmektedir. Suç, devlete karşı değil, bireye karşı gerçekleştirilmektedir. Onarıcı adalet felsefesinin odak noktasında mağdur, fail ve toplum yer almaktadır. Onarıcı adalet düşüncesinde, suça neden olan fiilin bireye karşı gerçekleştirdiğinin kabul edilmesinden dolayı, bu kişilerin anlaşmazlığın çözümü sırasındaki süreçte doğrudan katılmaları ve doğrudan etkilerinin olması gerektiği ileri sürülmektedir¹⁷.

Tarihsel Gelişim

Günümüzde yeni gelişmekte olan bir sistem olarak karşımıza çıkan onarıcı adalet düşüncesi, esasında eski dönem toplumlarında var olan bir sistemdir. Ancak zaman içerisinde devletlerin, uyumsuzluğun çözümü sürecine kendilerini dâhil etmeleri, sistemin değişmesine sebebiyet vermiştir.

Esasen yeni bir sistem olarak ifade edilen onarıcı adalet sistemi, sanıldığı kadar yeni değildir. Onarıcı adaletin tarihi, devlet yapısının olmadığı döneme kadar inmektedir¹⁸. Son 20-30 yıllık süreçte sürekli gelişim içinde olan onarıcı

¹³ Eski bir asker, Budist bir Rahibeye, savaş sırasında sebep olduğu zararı nasıl telafi edeceğini sorar. Rahibe, "Eğer bir ev patlatırsa, yeni bir ev yaparsın, eğer bir köprü yıkarsan, yeni bir köprü yaparsın" diyerek cevap vermiştir. Bu hikayeden anlaşılacağı üzere onarıcı adaletin temel prensibi, en basit şekliyle eğer bir zarar veriyorsan, zararı ya tamir edeceksin, ya yenisini vereceksin ya da tazmin edeceksin şeklinde tanımlanabilmektedir. **Eric Gilman**, Hands of Restorative Justice Chapter 2, **Susan Sharp** The Idea of Reparation, Handbook of Restorative Justice, Editörler: Gerry Johnstone & Daniel W. Van Ness, 2007, s.24

¹⁴ **Eric Gilman** What is Restorative Justice?

¹⁵ **Susan M. Olson and Albert W. Dzur** Article of General Interest: Revisiting Informal Justice: Restorative Justice and Democratic Professionalism, 2004 Law and Society Association, University of Massachusetts Law and Society Review

¹⁶ **Mark S. Umbreit, Betty Vos, Robert B. Coates, Elizabeth Lightfoot** Note and Comment, s. 251-304

¹⁷ **Mark S. Umbreit, Betty Vos, Robert B. Coates, Elizabeth Lightfoot** Note and Comment, s. 251-304

¹⁸ **Mark S. Umbreit, Betty Vos, Robert B. Coates, Elizabeth Lightfoot** Note and Comment, s. 251-304

adalet düşüncesi, kendisine yaygın bir şekilde uygulama alanı bulmaktadır¹⁹. Ancak son 30 yıllık süreç, onarıcı adaletin keşfedilmesinden ziyade tekrar hatırlanması ve günümüze uyarlanması olarak ifade edebilir.

Onarıcı adaletin tarihsel gelişimini anlatırken bu süreci antik ve modern dönem olarak ikiye ayırarak inceleyeceğiz.

Antik Dönem

Onarıcı adaletin geçmişinin çok köklü olduğunu, bu tarihsel sürecin insanın varoluşundan itibaren gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bu görüşe göre onarıcı adalet, insanlık tarihinin ilk adalet sistemi olarak kabul edilmektedir. Antik dönemden bu yana uygulanan onarıcı adalet, dünyanın en eski ve en yaygın çözüm yolu olarak ifade edilmektedir.

Onarıcı adalet, devlet yapısının oluşmadığı toplumlarda uygulanmaya başlamıştır. Göçebe kabilelerde meydana gelen olaylarda “onarım müzakeresi” adı altında uygulanmıştır. Bu sistemde, kabile dışından bir kişinin hırsızlık, öldürme gibi suçları işlemesi halinde, kabilenin önde gelen yaşlıları bu iki kabilenin arasındaki müzakereleri düzenlemekteydi. Bu onarım müzakereleri genellikle mağdura ya da kabilesine bir tazminat ödemesi ile sonuçlanmaktadır. Onarım müzakereleri, mağdurun ya da kabilesinin, intikam amacıyla diğer tarafa saldırmasını engelleyen bir uygulamadır. Bu uygulama Avustralya’da Aborjinler, Mısır’da Bedeviler ve Amerika’daki birçok yerli grup tarafından uygulanmıştır²⁰.

Eski dönemdeki kanunlarda onarıcı adalet sistemine ilişkin bir takım düzenlemeler yer almıştır. Buna göre Hamurabi Kanununda, mülkiyete ilişkin suçlarda, mağdurun onarımı (zararın telafisi) emredilmektedir. Yine, Sümerlerde, Urnammu Kanununa göre, “her kim, bir kişinin gözünü çıkarırsa, ½ gümüş Mina²¹ verecektir.” denilerek onarıcı adaletin bu dönemde de var olduğunun kanıtı olarak ifade edilmektedir²².

Onarıcı adaletin tarihsel sürecinin ortaya konulması adına yapılan araştırmalarda, onarıcı adaletin eski dönemlerde uygulandığı yönündeki düşünceleri desteklemek için eski İbrani Hukuku da incelenmiştir. Buna göre İbranicede “onarım” anlamına gelen “shillum” kelimesi ile “barış” anlamına gelen “shalom” kelimesinin aynı kökten geldiği ifade edilmektedir. İbranicede, barış ve onarım kelimelerin aynı kökten gelmeleri, eski İbrani hukukunda onarıcı bir yapının bulunduğunu kanıtladığı ifade edilmektedir²³.

Roma hukukunda, 12 Levha Kanununa göre hırsızlık suçunu işleyen kişi hakkında hırsızlığa konu eşyanın bedelinin iki katını ödemesine karar verilebiliyordu. Eski dönemde Cermen hukukunda öldürme suçunun da dahil olduğu bazı suçlar için onarıcı (telafi edici) bir takım hükümlerin ve İngiliz hu-

¹⁹ **Gerry Johnstone & Daniel W. Van Ness**, Restorative Justice in The Twenty-first Century, s. xi

²⁰ **Tony F. Marshall**, Restorative Justice an Overview, Home Office Research Development and Statistics Directorate, 1999, s. 7, **Garvey Stephen P. Garvey**, The Practice of Restorative Justice: Restorative Justice, Punishment, and Atonement, Utah Law Review 303, 2003

²¹ Babililer ve Sümerler tarafından kullanılan bir ağırlık birimi

²² **Daniel W. Van Ness, Karen Heetderks Strong**, Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice, s.7

²³ **Steve Mulligan**, Note and Comment: From Retribution to Repair: Juvenile Justice and the History of Restorative Justice, 2009 University of La Verne College of Law University of La Verne Law Review, Kasım 2009, s. 139 vd.

kukunda Ethelbert Kanunlarında mağdurun çektiği fiziksel acıya karşı tazminatın öngörülmesi, Avrupa hukukunda onarıcı adaletin izlerini göstermektedir²⁴.

Anglosakson hukukunda, temeli zararı telafi etmeye ve toplum barışını sağlamaya yönelik olan sistemden, günümüzde de uygulanan cezalandırıcı sisteme geçiş, 1066 yılında İngiltere'nin Normanlar tarafından istila edilmesinden sonra meydana gelmiştir. Normanların istilasından sonra tahta geçen Kral William (William the Conqueror), kilisenin etkisini azaltarak uyuşmazlıkların çözümünde yeni bir sistemi getirmiştir. Bu sistemde suçlar, "Kral Barışı"nın engellemeye yönelik hareketler olarak tanımlanmıştır. Fiiller, mağdurdan daha çok Krala yönelik gerçekleştiği kabul edilerek, Kralın uyuşmazlıklarda birincil taraf olması, mağdurun ise ikinci plana geçişi sağlamıştır. Bu sistemde failler, Krala ekonomik ve finansal açıdan yarar getirecek şekilde para cezası ile cezalandırılmışlardır²⁵.

Sonuç olarak ifade etmek gerekir ki, onarıcı adalet, Araplar, Yunanlar, Romalılar, Cermenler, Hintliler gibi birçok millet tarafından kendi geleneklerinden gelen bir husus olarak uygulanmıştır. Yine Konfüçyüsçülük, Budizm ve Taoizm felsefe sistemlerinde onarıcı adaletin varlığından söz edilebilmektedir²⁶.

Modern Dönem

1970'li yıllarda yeni yeni ortaya çıkan onarıcı adaletin, sadece Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da az sayıda uygulaması söz konusuydu. Modern toplumlarda gerçekleştirilen ilk onarıcı adalet programı Amerika Birleşik Devletlerinin Kaliforniya Eyaletine bağlı Ontario şehrinde 1974 yılında gerçekleşmiştir²⁷.

Onarıcı adalet anlayışı, bu başlangıçtan sonra 80'li ve 90'lı yıllarda hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bu kapsamda özellikle 90'lı yılların ikinci yarısında Amerika Birleşik Devletleri Adalet Bakanlığı, birçok konferans ve programa ekonomik olarak destek vererek onarıcı adalet programlarının uygulamasının gelişiminde ve yayılmasında son derece önemli bir rol oynamıştır²⁸.

Onarıcı adaletle ilişkin Avrupa'daki ilk uygulamalar ise 1981 yılında Norveç, 1983 yılında Finlandiya ve 1985 yılında Avusturya'da gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalardan sonra 80'li yılların sonunda İtalya, İspanya ve Portekiz'de de çocuk failere yönelik fail mağdur arabuluculuk sistemine ilişkin uygulama yapılmıştır. Almanya'daki onarıcı adalet çalışmaları ise 1984 yılından itibaren başlamıştır²⁹. Avrupa, henüz uygulamanın başında olmasına rağmen, Avrupa

²⁴ **Steve Mulligan** Note and Comment, s. 139 vd.

²⁵ **Mark S. Umbreit, Betty Vos, Robert B. Coates, Elizabeth Lightfoot** Note and Comment, s. 255

²⁶ **Chris Cunneen**, Reviving Restorative Justice Traditions? Handbook of Restorative Justice, Edited by Gerry Johnstone and Daniel W. Van Ness, s.114,

²⁷ **Tina S. Ikpa**, Balancing Restorative Justice Principles and Due Process Rights in Order to Reform the Criminal Justice System, Washington University Journal of Law & Policy, 2007, 24 Wash. U. J.L. & Pol'y, s. 301 vd.

²⁸ **Tina S. Ikpa**, Balancing Restorative Justice Principles, 301 vd.

²⁹ **Coronas, Clara Casado**, Mağdur – Fail Arabuluculuğu Hizmetlerinde İyî Uygulamalar, Onarıcı Adalet, Mağdur-Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa Bakışı, Derleyenler; Galma Jahic - Burcu Yeşiladalı, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul 2008, s. 114

Konseyi arabuluculuk sisteminin gelişimine seyirci kalmamış ve 1985 yılında konuya ilişkin ilk tavsiye kararını vermiştir³⁰.

Onarıcı adalet anlayışı Avrupa Konseyinden sonra Birleşmiş Milletler tarafından da benimsenmiş ve desteklenmiştir. 10-17 Nisan 2000 tarihleri arasında gerçekleştirilen 10. Birleşmiş Milletler Suçun Önlenmesi ve Faillerin İyileştirilmesi Kongresinde yayınlanan Suç ve Adalet Üzerine Viyana Deklarasyonunun 28. Paragrafında, mağdurun, failin, toplumun ve diğer kesimlerin haklarına saygılı olan ve koruyan onarıcı adalet politikalarını, programlarına desteklerini açıkça ifade etmişlerdir³¹.

Konuyla alakalı olarak Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin Onarıcı Adalet Programlarının Kullanılmasına İlişkin Temel İlkeleri yayınlaması, Birleşmiş Milletlerin konuya ilişkin görüşünü açıkça ortaya koymaktadır³². Yine 18-25 Nisan 2005 tarihleri arasında gerçekleştirilen 11. Birleşmiş Milletler Suçun Önlenmesi ve Faillerin İyileştirilmesi Kongresinde yayınlanan Bangkok Deklarasyonuna göre, Birleşmiş Milletlere üye olan devletler, mağdurların çıkarlarının korunması, failerin rehabilitasyonlarının gerçekleştirilebilmesi onarıcı adalet sisteminin desteklenmesi gerektiğini bildirmişlerdir³³.

Onarıcı Adaletin Temel İlkeleri

Onarıcı Adaletin çok hızlı bir şekilde gelişmesi, tüm dünyada binlerce uygulamasının ortaya çıkması, standardizasyonun gerçekleştirilmesi gereksinimini doğurmuştur. Standardizasyonu gerçekleştirmek üzere Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, onarıcı adaletin temel prensiplerini ortaya koyan 13 Nisan 2000 tarihli kararını yayınlamıştır. Bu kararla amaçlanan husus, tüm dünyada çeşitli şekillerde uygulanan onarıcı adalet modellerinde birliğin oluşturulmasıdır.

Kararda ilk olarak terimsel bir birliğin söz konusu olması gerektiği belirtilerek, onarıcı adalet programlarının, onarıcı bir sürece ve sonuca sahip olan programların tümünü kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. Bunun yanında onarıcı sonuç, onarıcı adalet programları sonucunda tarafların zararının giderilmesi konusunda anlaşarak sürecin tamamlanmasıdır. Onarıcı süreç ise, uygulanacak olan onarıcı adalet programının niteliğine göre failin, mağdurun, bu kişilerin yakınlarının ve toplumun doğrudan katılımı ile zararın giderilmesi amacıyla gerçekleştirilen süreç olarak tanımlanmaktadır³⁴.

³⁰ **Jolien Willemsens** Onarıcı Adalet ve Uluslararası Standartlar: Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler Tarafından Başlatılan Girişimler, Onarıcı Adalet, Mağdur-Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa Bakışı, Derleyenler; Galma Jahic - Burcu Yeşiladalı, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul 2008, s. 29

³¹ **Birleşmiş Milletler**, 10. Birleşmiş Milletler Suçun Önlenmesi ve Faillerin İyileştirilmesi Kongresi 10-17 Nisan 2000, <http://www.unrol.org/files/4r3e.pdf>, 27.02.2012

³² **Birleşmiş Milletler**, Onarıcı Adalet Programlarının Ceza Konularında Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Temel İlkeleri, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/V00/532/70/PDF/V0053270.pdf?OpenElement>, 27.02.2012

³³ **Birleşmiş Milletler**, Bangkok Deklarasyonu, <http://www.un.org/events/11thcongress/declaration.htm>, 27.02.2012

³⁴ **Birleşmiş Milletler**, 13.04.2000 tarihli Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi Kararı, E/CN.15/2000/L.2 <http://www.un.org/documents/ecosoc/docs/2000/e2000-30.pdf>, 27.02.2012

Onarıcı adalet programlarının ceza muhakemesi hukukunda yer alan tüm kademelerine sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Onarıcı adalet programına dahil olacak tarafların hiçbir etkinin altında kalmadan, kendi istekleriyle gönüllü olarak katılımının sağlanması gerekmektedir. Tarafların, sürecin herhangi bir aşamasında ayrılma imkanına da sahip olması gerekmektedir. Süreç sonucunda ortaya çıkacak kararlar akla uygun, orantılı olmalıdır. Önemle ifade edilmesi gerekmektedir ki, failin onarıcı adalet programına katılması, yasal süreçte kişinin suçlu olduğuna yönelik bir delil olarak nitelendirilmemesi gerekmektedir³⁵.

Mahkemeye sevk veya onarıcı adalet programının uygulanması hususunda, tarafların güç dengeleri, yaşı, olgunluğu, entelektüel durumları gibi etkenlere ilişkin bariz farklılıkların dikkate alınması gerekmektedir. Aynı şekilde, tarafların birbirlerine karşı ileri sürdükleri bariz tehditlerin mevcudiyeti de bu bakımdan dikkate alınması gerekmektedir. Yine, tarafların onarıcı adalet sürecine ilişkin düşüncelerinin de saygıyla karşılanması ve dikkate alınması gerekmektedir³⁶.

Onarıcı adalet programlarına hangi hallerde başvurulabileceği, onarıcı adalet sürecinde dosyanın ele alınması, onarıcı adalet sürecini yönetecek kişilerin niteliklerinin belirlenmesi, onarıcı adalet programlarının yürütülmesindeki etik kurallara ilişkin ana hatların ve standartların yasama tarafından belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yine onarıcı adalet programlarını yönetecek kişilerin belirli niteliklere sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır³⁷.

Bunun yanında onarıcı adalet programlarını yönetecek kişilerin, uygulamayı, toplumun bakış açısını bilmesi, toplumdaki kopmamış olması son derece önemlidir. Bu bağlamda bazı ülkelerde arabuluculara yıllık asgari iş sayısı öngörülmüştür. Asgari iş sayısı ile amaçlanan husus ise, arabulucuların pratikten kopmamasının sağlanmasıdır. Bu duruma örnek olarak İngiltere ve Gallerde bir kişinin yılda en az 10, Fransa'da ise en az 5 dosyaya bakması gerekmektedir³⁸.

Onarıcı Adalet Sisteminin Cezalandırıcı Adalet Sisteminden Farkı

Ceza sistemlerini bir suç karşısında uygulanacak prosedüre göre sonunda gerçekleştirilmesi amaçlanan hususa göre ve yargılamanın temel prensibine göre üç ayrı gruba ayırabiliriz. Buna göre ilk amacın kişiyi gerçekleştirdiği fiil karşısında onu cezalandırmanın olduğu "Cezalandırıcı Sistem" (Retributive Justice), ikincisi, amacı fiili gerçekleştirilen kişinin iyileştirilmesinin olduğu "Dağıtıcı Adalet" (Distributive Justice) ve son olarak amacı failin gerçekleştirdiği fiil sonucu mağdurda meydana gelen zararın giderilmesi olan "Onarıcı Adalet"tir (Restorative Justice)³⁹. Aşağıda üzerinde özellikle durulacak husus, çağdaş ceza hukukunda daha çok kabul gören cezalandırıcı adalet ile yeni bir akım olan uygulaması gün be gün yayılan onarıcı adalet arasındaki farklılıklardır.

Birçok çağdaş ceza hukuku sisteminde kişi, gerçekleştirdiği fiil ile kanunların ihlal edilmesine neden olması durumunda bu ihlalinden sorumlu tutularak cezalandırılmaktadır. Bu sistemde önemli olan süje faildir. Gerçek-

³⁵ **Birleşmiş Milletler**, E/CN.15/2000/L.2

³⁶ **Birleşmiş Milletler**, E/CN.15/2000/L.2

³⁷ **Birleşmiş Milletler**, E/CN.15/2000/L.2

³⁸ **Coronas, Clara Casado**, Mağdur – Fail Arabuluculuğu Hizmetlerinde İyi Uygulamalar, s. 188

³⁹ **Daniel W. Van Ness, Karen Heetderks Strong**, Restoring Justice, s. 22

leştirilen fiiller ile meydana gelen suçların mağdurları ise, ikinci plandadır. Devlet, gerçekleştirilen fiillerin hangilerinin suç teşkil edeceği ve bu ihlallere karşı nasıl karşılık verileceğine karar verdiği için, tüm suçların kendisine yönelik yapıldığı kabul edilmektedir. Yine, bu sistemde olay karşısında sorulacak ilk sorular; “Gerçekleştirilen fiil ile hangi kanun ihlal edildi?”, “Fiili kim gerçekleştirdi?” ve “Gerçekleşen bu fiil karşılığında kişiye ne ceza verilecek?” şeklindedir⁴⁰.

Burada önemle ifade etmek gerekir ki, kişilerin mağdur oldukları suçtan dolayı yapılan yargılamada kendilerini ifade edememekten ve hak ettikleri dikkat ve önemin kendilerine gösterilmemesinden dolayı ikinci kez mağduriyetleri söz konusu olmaktadır.

Onarıcı adalette ise, suça bakış açısı cezalandırıcı adalette göre farklılık arz etmektedir. Cezalandırıcı adalet anlayışında olduğu üzere devletin suçtan dolayı birincil mağduriyeti yerine suça maruz kalan birey ve toplum suçun mağduru olarak kabul edilmektedir. Yine cezalandırıcı adalette fiili gerçekleştiren kişinin cezalandırılması odak nokta alınırken, onarıcı adalette suça maruz kalan kişinin ve toplumun bu fiil sonucunda ortaya çıkan zararının giderilmesi odak nokta olarak kabul edilmektedir⁴¹. Yine, onarıcı adalet sürecinde, mağdur, fail ve diğer ilgililer olay ile ilgili olarak düşündüklerini açıklamakta son derece özgürdür. Mahkemede, yargılamaya aktif olarak katılan taraf genelde profesyonellerdir. Onarıcı adalet sürecinin sonunda kararı, sürece aktif olarak katılan mağdur, fail ve diğer ilgililer verirken, cezalandırıcı adalette, karar, hakim tarafından verilmektedir⁴².

Onarıcı adalette odak noktanın mağdur olması, amacın mağdurun zararının giderilmesi olması ve kendisini dilediği gibi ifade edebilme imkanının söz konusu olması nedeniyle, mağdurların ikinci kez mağdur olması gibi bir durum söz konusu olmamaktadır.

Ayrıca ifade etmek gerekir ki, onarıcı adalette, hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için olmazsa olmaz husus “diyalog”tur. Onarıcı Adalet sisteminin başarıya ulaşabilmesi için fail ve mağdur arasındaki diyalogun sağlıklı bir biçimde kurulabilmesi şarttır⁴³. Dolayısıyla cezalandırıcı adalet sisteminde kabul görüldüğü üzere, mağdurun dışlanmaması, hatta aksine odak noktası haline getirilmesi, sistemin fail ile mağdurun iletişim kurması üzerine kurulması son derece önemlidir.

Her ne kadar doktrinde bu iki adalet sisteminin birbirinin tam tersi olmayabileceğine dair görüşler yer alsa da genel kabul, bu iki sistemin birbirlerine zıt olduğu yönündedir. Onarıcı adalet ile cezalandırıcı adalet arasındaki farkın daha iyi kavranabilmesi adına bu iki sistem arasındaki fark aşağıdaki tabloda gösterilecektir.

⁴⁰ **National Center for Mental Health Promotion and Youth Violence Prevention**, An Introduction to Restorative Justice, <http://www.promoteprevent.org/publications/prevention-briefs/introduction-restorative-justice> 27.02.2012, 27.02.2012. **Mark S. Umbreit, Betty Vos, Robert B. Coates, Elizabeth Lightfoot**, Note and Comment, s. 251-304

⁴¹ **Mark S. Umbreit, Betty Vos, Robert B. Coates, Elizabeth Lightfoot**, Note and Comment, s 251-304

⁴² **Daniel W. Van Ness, Karen Heetderks Strong**, Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice, 4. bs., s. 43

⁴³ **Nancy Rodriguez**, Committees And Delinquency

TABLO I ⁴⁴	
Cezalandırıcı Adalet	Onarıcı Adalet
Suç, devlete karşı gerçekleştirilmektedir.	Suç, bireye veya topluma karşı gerçekleştirilmektedir.
Suç kontrolü, Ceza Adalet sistemi tarafından gerçekleştirilmektedir.	Suç kontrolü öncelikle toplum tarafından sağlanmaktadır.
Fail, işlediği fiilden, daha önceden tespit edilen ceza ile sorumludur.	Fiili dolayısıyla meydana gelen zararı giderecek kadarıyla sorumludur.
Suç, kişisel bir sorumluluk doğuran, kişisel bir sorumluluktur.	Suçtan doğan sorumluluğun kişisel ve toplumsal boyutları söz konusudur.
Cezanın varlığı, kişilerin suç işlemini önler ve davranışlarını düzeltir.	Ceza, kişinin davranışlarını düzeltmesi için yeterli olmayan ve toplumun uyumunu ve ilişkilerini aksatan bir husustur.
Mağdur, yargılama sürecinin merkezinde değildir.	Mağdur, yargılama sürecinin merkezindedir.
Failin geçmişte gerçekleştirdiği suça odaklanılır. (Hangi fiili gerçekleştirdi?)	Meydana gelen sorunun nasıl çözüleceğine odaklanılır. (Ne yapılması gerekiyor?)
Aradaki ihtilaf vurgulanmaktadır.	Diyalog ve anlaşma vurgulanmaktadır.
Kişiyi caydırmak ve önleme amacıyla ceza verilir.	Onarma her iki tarafı da kapsamaktadır; amaç karşılıklı olarak barışmadır.
Toplum, odak noktada değil, sadece devlet tarafından soyut olarak temsil edilmektedir.	Toplum onarım sürecini doğrudan yönetmektedir.
Önemli olan husus failin geçmişte yaptığı davranışlardır.	Önemli olan husus, geleceğin vurgulanması ve failin davranışı sonucunda ortaya çıkan neticelerdir.
Profesyonellere bağımlılık söz konusudur.	Tarafların direk katılımı ile gerçekleşir.

Onarıcı Adalet'e Yönelik Eleştiriler

Onarıcı adaletle ilişkin yapılan eleştirilerden ilki, onarıcı adaletin hedeflerinin çok sayıda ve belirsiz olması yönündedir. Onarıcı adalet taraftarları, onarıcı adaletin çeşitli hedefleri olduğunu ileri sürmekte, bu hedeflere örnek olarak ise, mağdurun onarılmasını, failin yaptığı davranışın kötü olduğunun farkına varmasını, fail ile mağdur arasındaki uyuşmazlığın giderilmesini, bozulan kamu düzeninin sağlanmasını, toplumun suça yönelik korkusunun azaltılmasını vs. göstermektedir⁴⁵.

⁴⁴ **Conflict Solution Center**, http://www.cscsb.org/restorative_justice/retribution_vs_restoration.html, 27.02.2012, **Declan Roche**, Retribution and Restorative Justice, Handbook of Restorative Justice, Editors: Gerry Johnstone and Daniel W. Van Ness, s 76,

⁴⁵ **Andrew von Hirsch, Andrew Ashworth and Clifford Shearing**, Specifying Aims and Limits for Restorative Justice: A 'Making Amends' Model? Restorative Justice and Criminal Justice Competing or Reconcilable Paradigms ? Edited by Andrew Von

Hedefler, belirli bir şekilde formüle edilememektedir. Amacın zararın giderilmesi olduğu hallerde, fiilden dolayı mağdurda meydana gelen zararın tamamen tespit edilmeden hareket edilmesi, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Yine, onarıcı adalette çeşitli hedefler, aynı anda herhangi bir öncelik olmaksızın sırasız olarak gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Yapılan diğer bir eleştiri, gerçekleştirilen suç sonucunda uygulanan onarıcı adalet sürecinde fail ile mağdur arasındaki “uyuşmazlığı çözmek” kavramının kullanılmasının yanlış olduğu yönündedir. Nitekim suç ile uyuşmazlık aynı anlama gelmemektedir⁴⁶.

Eleştirilen diğer bir husus, onarıcı adalet programlarının değerlendirme standardına ilişkindir. Buna göre onarıcı adalet programları, katılımcıların memnuniyeti, programın failin yeniden suç işlememe üzerindeki etkisi de dâhil olmak üzere çeşitli ölçütler dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Ancak amaçların sağlanması ile ölçütler arasında nasıl bir bağın olduğu nadiren açıklanmaktadır⁴⁷.

Sonuç

Yeni bir akım gibi ortaya çıkan, aslında eski bir sistemin tekrar keşfi olan onarıcı adalet, her geçen gün coğrafi uygulama alanını arttırmakta ve yapılan araştırmalara göre şu an yüzde fazla ülkede uygulanmaktadır. Onarıcı adalet, başlangıçta çocuklar için uygulanan bir sistem iken, günümüzde yetişkinlere de uygulanarak son derece yaygın olarak kullanılmaktadır.

Onarıcı adalet her ne kadar, Anglosakson hukuku temelli bir sistem olsa da, kara Avrupası hukukunu da ziyadesiyle etkilemiştir. 80’li yılların başından itibaren kara Avrupası hukukunu etkileyen onarıcı adalet sistemi, 1985 yılından itibaren Avrupa Konseyinin aldığı tavsiye kararı ile birlikte konsey tarafından da açıkça desteklenmiştir.

Onarıcı adalet sisteminin gelişiminin hızlanması, onarıcı adaletin temel prensiplerinin ortaya konulması ve belirli bir standarda kavuşturulması gereğini doğurmuştur. Bu temel prensiplerin ortaya konulması ise, 2000 tarihinde Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyinin 13 Nisan tarihli kararıyla gerçekleşmiştir. Bu kararla, onarıcı adaletin ne demek olduğu, hangi amacı taşıdığı, gerek sürece ilişkin terim birliğinin ve gerekse onarıcı adalet modellerinde birliğin sağlanması amaçlanmıştır.

Onarıcı adalet sisteminde, merkezde mağdur bulunması sebebiyle, cezalandırıcı adalette yapılan yargılamalarda mağdurun göz ardı edilmesi ile ortaya çıkan sıkıntılıların giderilmesi ve mağdurun ikinci kez mağdur olmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Gerçekten cezalandırıcı adalette merkezde fail ve fiili mevcut iken, onarıcı adalette mağdur ve mağdurun zararı merkez haline almıştır. Bu şekilde, cezalandırıcı adalette olduğu gibi kenarda kalan, yargılamada aktif olarak rol alamayan mağdura, onarıcı adalet sisteminde aktif bir rol verilmiştir.

Belirtmek gerekir ki, onarıcı adaletin merkez hareket noktası “diyalog”dur. Buradaki amaç, fail ile mağduru bir araya getirerek, failin kendisini mağdur yerine koyması, mağdurun durumunu anlayabilmesi ve mağdurun zararının ortadan kaldırılması hususunda karşılıklı bir anlaşmanın sağlanmasıdır.

Hirsch, Julian V. Roberts, Anthony Bottoms, and Kent Roach, Mara Schiff, s. 22, **Gerry Johnstone - Daniel W. Van Ness**, Handbook of Restorative Justice,

⁴⁶ **Andrew von Hirsch, Andrew Ashworth and Clifford Shearing**, Specifying Aims and Limits for Restorative Justice, s. 23

⁴⁷ **Andrew von Hirsch, Andrew Ashworth and Clifford Shearing**, Specifying Aims and Limits for Restorative Justice, s. 24

sıdır. Bu şekilde fail, yaptığı fiil sonucu meydana gelen zararı görecektir, bu zararı karşılayacak ve bir daha buna benzer bir hareket gerçekleştirmekten kaçınacaktır.

Sonuç olarak ifade edilmesi gerekir ki; Onarıcı adalet, merkeze mağduru koyan ve bu şekilde mağdurun ikinci kez mağdur olmasını engellemeye çalışan bir sistemdir. Bu sistemde temel hareket noktası fail ile mağdur arasındaki diyalogdur.

Dünyada hızlı bir gelişim gösteren onarıcı adalet sistemi, henüz cezalandırıcı adaletin önüne geçememekle birlikte, bazı hallerde uygulanan alternatif bir sistemdir. Ülkemizde de onarıcı adalet sisteminin etkileri gözükmeyle birlikte, çalışmanın amacı onarıcı adalete ilişkin genel bir bilgi vermek olduğundan bahsedilmemiştir.

Bibliyografya

Andrew Woolford & R.S. Ratner, Restorative Justice In The Informal-Formal Justice Complex, Informal Reckonings Conflict Resolution in Mediation, Restorative Justice and Reparations, 2008 New York, s. 65

Andrew von Hirsch, Andrew Ashworth and Clifford Shearing, Specifying Aims and Limits for Restorative Justice: A 'Making Amends' Model? Restorative Justice and Criminal Justice Competing or Reconcilable Paradigms? Edited by Andrew Von Hirsch, Julian V. Roberts, Anthony Bottoms, and Kent Roach, Mara Schiff

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi, Onarıcı adalet programları el kitabı, Ceza Adaleti El Kitapları Dizisi, Birleşmiş Milletler Yayını, New York, 2006

Birleşmiş Milletler, Bankok Deklerasyonu,

<http://www.un.org/events/11thcongress/declaration.htm>, 27.02.2012

Birleşmiş Milletler, 13.04.2000 tarihli Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi Kararı, E/CN.15/2000/L.2

<http://www.un.org/documents/ecosoc/docs/2000/e2000-30.pdf>, 27.02.2012

Birleşmiş Milletler, 10. Birleşmiş Milletler Suçun Önlenmesi ve Failerin İyileştirilmesi Kongresi 10-17 Nisan 2000, <http://www.unrol.org/files/4r3e.pdf>, 27.02.2012

Birleşmiş Milletler, Onarıcı Adalet Programlarının Ceza Konularında Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Temel İlkeleri,

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/V00/532/70/PDF/V0053270.pdf?OpenElement>, 27.02.2012

Chris Cunneen, Reviving Restorative Justice Traditions? Handbook of Restorative Justice, Edited by Gerry Johnstone and Daniel W. Van Ness, Birinci Bası, 2007,

Conflict Solution Center,

http://www.cscsb.org/restorative_justice/retribution_vs_restoration.htm 1, 27.02.2012

Coronas, Clara Casado, Mağdur – Fail Arabuluculuğu Hizmetlerinde İyi Uygulamalar, Onarıcı Adalet, Mağdur-Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa Bakışı, Derleyenler; Galma Jahic - Burcu Yeşiladalı, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul 2008, s. 114

Daniel W. Van Ness, An Overview of Restorative Justice around the World, Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Bangkok, Thailand, 18-25 April 2005

Daniel W. Van Ness, An Overview Of Restorative Justice Around the World, , Handbook of Restorative Justice, Editörler; Johnstone Gerry - Daniel W. Van Ness, Birinci Bası, 2007, s. xi

Daniel W. Van Ness, Karen Heetderks Strong, Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice, 4. bs, 2010

Declan Roche, Retribution and Restorative Justice, Handbook of Restorative Justice, Editors: Gerry Johnstone and Daniel W. Van Ness, Birinci Bası, 2007,

Ekrem Çetintürk, Onarıcı Adalet, Ceza Sistemindeki Uzlaştırma Kurumunun Temelini Teşkil Eden Adalet Anlayışı, Ankara, 2008

Eric Gilman, What is Restorative Justice?, <http://www.sfu.ca/crj/fulltext/gilman.pdf>, 27.02.2012

Eric Gilman, Hands of Restorative Justice Chapter 2

Gerry Johnstone & Daniel W. Van Ness Restorative Justice in The Twenty-first Century: A Social Movement Full of Opportunities and Pitfalls, Handbook of Restorative Justice

Gerry Johnstone - Daniel W. Van Ness Handbook of Restorative Justice, Editörler; Birinci Bası, 2007

Gerry Johnstone, Restorative Justice Ideas, Values, Debates, Birinci Bası, 2002,

Mark S. Umbreit, Betty Vos, Robert B. Coates, Elizabeth Lightfoot, Note and Comment: From Retribution to Repair: Juvenile Justice and the History of Restorative Justice Marquette RJ 21st Century A Social Movement Full of Pitfalls and Opportunities, 89 Marq. L. Rev.s. 251-304

http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/marqlr89&div=24&g_sent=1&collection=journals, 27.02.2012

Mary Ellen Reimund, Criminal Justice System Reform Symposium: ARTICLE: The Law And Restorative Justice: Friend or Foe? A Systemic Look at the Legal Issues in Restorative Justice, Drake University Law Review, 2005. s. 667-692

Nancy Rodriquez, Committees And Delinquency: Whom Do We Reintegrate?, Criminology Public Policy, Volume 4, No:1, 2005

National Center for Mental Health Promotion and Youth Violence Prevention, An Introduction to Restorative Justice,

<http://www.promoteprevent.org/publications/prevention-briefs/introduction-restorative-justice> 27.02.2012, 27.02.2012

<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1745-9133.2005.00010.x/pdf>, 27.02.2012

Steve Mulligan, Note and Comment: From Retribution to Repair: Juvenile Justice and the History of Restorative Justice, 2009 University of La Verne College of Law University of La Verne Law Review, Kasım 2009

Susan M. Olsonand Albert W. Dzur, Article of General Interest: Revisiting Informal Justice: Restorative Justice and Democratic Professionalism, University of Massachusetts, Law and Society Review, March, 2004, http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lwsocrw38&div=10&g_sent=1&collection=journals, 27.02.2012

Susan Sharp The Idea of Reparation, Handbook of Restorative Justice, Editörler: Gerry Johnstone & Daniel W. Van Ness, 2007

Stephen P. Garvey, The Practice of Restorative Justice: Restorative Justice, Punishment, and Atonement, Utah Law Review, 2003

Tina S. Ikpa, Balancing Restorative Justice Principles and Due Process Rights in Order to Reform the Criminal Justice System, Washington University Journal of Law & Policy, 2007, 24 Wash. U. J.L. & Pol'y

Tony F. Marshall, Restorative Justice an Overview, Home Office Research Development and Statistics Directorate, 1999

White Rob, Community Corrections and Restorative Justice, Current Issues in Criminal Justice, Volume16 No:1

http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/cicj16&div=7&g_sent=1&collection=journals, 27.02.2012

W. Reed Leverton, The Case for Best Practice Standards in Restorative Justice Processes, American Journal of Trial Advocacy, 31 Am. J. Trial Advoc. (2007-2008) http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/amjtrad31&div=32&g_sent=1&collection=journals, 27.02.2012